

Møntbrug på landet i middelalderen

De enkeltfundne mønter fra middelaldergården i Bjæverskov

Af JENS CHRISTIAN MOESGAARD & SVEND ÅGE TORNBJERG

Abstract: Under udgravningen af en middelaldergård i Bjæverskov ved Køge i 1999 fremkom blandt andet 23 enkeltfundne mønter. I artiklens første halvdel analyseres disse mønters spredning inden for gårdens område og deres arkæologiske kontekst med henblik på at beskrive møntbruget på gården. Mønterne synes at være tilfældige tab ved møntbrug, hovedsagligt i nærheden af hovedhuset. Mønternes kronologiske fordeling diskuteres ligeledes. I artiklens anden halvdel diskuteres møntbrug på landet i middelalderen i en bredere sammenhæng ud fra en analyse af en række udgravninger på Køge-egnen. Det diskuteres, om mønter hovedsagligt brugtes i stormandskredse, således som fundene fra Køge-egnen tyder på, eller om der også i jævne kredse kan have været brugt mønter. Sidstnævnte tolkning støttes af detektorfund landet over. Det diskuteres ligeledes, om mønter er endt på marken med gødning fra møddingen, hvilket ville kunne forklare, hvorfor de ikke findes under udgravning af selve gårdene.

Møntfund med metaldetektor

Indførelsen i 1970'erne af metaldetektoren som arbejdsredskab til at finde arkæologiske genstande af metal har medført en sand eksplosion i antallet af fund – såvel mønter som andre ting. For eksempel er antallet af fund af romerske mønter gået fra ca. 1-5 årligt før 1980 til gennemsnitligt ca. 125 årligt efter dette år (Horsnæs 2010, fig. 6 & 7). Før indførelsen af detektoren er i gennemsnit kun fundet en seglstampe hvert tiende år på Roskilde-egnen. Efter 1980 er tallet mere end én om året (Andersen 1996, 36). Det er ikke blot mere af det samme, faktisk er der blandt detektorfundene helt nye genstandstyper, og genstande, der før regnedes for sjældne, viser sig nu at være fortidens hverdagsting. Myten om, at man passede godt på sin seglstampe, som endeligt skulle destrueres efter ens død, holder ikke længere (Andersen 1996).

Inden for møntfund er det mest nyskabende ved detektorfundene, at de har mangedoblet antallet af enkeltfundne mønter, således at denne gruppe nu står meget skarpere og mere markant i det samlede fundbillede i forhold til skattefund, der tidligere var den dominerende fundkategori. Enkeltfundne mønter er, som navnet siger, mønter, der er fundne enkeltvist, dvs. i en arkæologisk kontekst, der sandsynliggør, at mønten i sin tid blev tabt eller bortgemt alene. Dette i modsætning til skattefund, der i numismatikken ofte defineres som to eller flere mønter, fundne i en arkæologisk kontekst, der sandsynliggør, at de i sin tid blev bortgemt eller tabt sammen (Moesgaard 2006a). Der kan argumenteres for, at hovedparten af de enkeltfundne mønter er tilfældige tab fra daglig møntbrug mand og mand imellem (se Moesgaard 2006a). Detektorfundenes mængder af fund giver således helt nye muligheder for at studere nye aspekter af fortidens møntbrug.

Fig. 1. Muldafrømning af de middelalderlige kulturlag ved Bjæverskov Kirke blev gennemført i tynde lag, afsøgt med flittig brug af metaldektektor (foto Køge Museum).

Soil was removed from the medieval culture layers at Bjæverskov Church in thin layers carefully scanned with a metal detector (photo Køge Museum).

Keld Grinder-Hansens ph.d.-afhandling er et fremragende eksempel på de resultater, man herved kan opnå (Grinder-Hansen 2000).

Metaldetektoren benyttes både af fag- og amatørarkæologer. Sidstnævnte er langt fra at være amatører – faktisk er de oftest meget bedre end fagarkæologerne til at bruge metaldetektoren. I Danmark er vi så heldige, at vi har fået opbygget et forbilledligt samarbejde mellem amatørarkæologer og museerne. Finderne indleverer (mod en Dane-fægødtgørelse) i overensstemmelse med Danefæbestemmelserne fundene til museerne, som herved opnår et vigtigt og kæmpestort forskningsmateriale. Dygtige amatørarkæologer finder med deres detektorer hundredvis af mønter hvert år. Privatpersoners detektorfund udgør faktisk langt hovedparten (over 80 %) af de registrerede møntfund i dagens Danmark. På den måde får vi netop de mængder af fund til rådighed, der muliggør analyser på et statistisk set forsvarligt kildegrundlag.

Langt de fleste detektorfund gjort af privatpersoner stammer fra markernes pløjelag. Her har landbrugets bearbejdning af jorden ødelagt den arkæologiske stratigrafi.¹ Amatørarkæologerne redder faktisk fundene fra ødelæggelse, da fagarkæologer aldrig ville få midler til afsøgninger af omrodede pløjelag. Det betyder imidlertid, at den

enkelte detektorfundne mønter fra pløjelaget kun kan knyttes til et fundsted, men ikke til en individuel fundsammenhæng. Her må man gribe til en analyse af de – meget færre – mønter fra egentlige arkæologiske udgravninger. Hver enkelt af dem er fundet i en fundsammenhæng, der er blevet registreret og dokumenteret under udgravningen. Fundsammenhængen er, korrekt fortolket, en indirekte kilde til den situation, som mønten blev brugt i, da den blev tabt eller nedlagt. Hvis man akkumulerer oplysninger udledt af fundsammenhængen, vil man kunne få et samlet billede af i hvilke situationer, mønter blev brugt i middelalderen. Det generelle billede, der fremkommer ved analysen af udgravningsmønternes fundkontekster, vil derfor også – i alt fald til en vis grænse – ved ekstrapolation kunne bidrage til tolkningen af detektorfundenes udsagnskraft for tidligere tiders møntbrug. Det er naturligvis ikke tilstrækkeligt – som vi vil gøre i nærværende artikel – at detail-analysere 23 mønter fra én enkelt udgravning og sammenligne den med fund fra 13 større eller mindre udgravninger fra Køge-egnen. Men en sådan begrænset undersøgelse kan forhåbentligt i det mindste åbne nogle problemstillinger for fremtidig forskning. Og som vi skal se, er der adskillige faldgruber i tolkningen af fundmaterialet.

Udgravningen af en middelaldergård i Bjæverskov

Numismatisk set er Køge Museums udgravning i 1999 af middelaldergården på lokaliteten Tingbjerggård i Bjæverskov vest for Køge mest kendt for det store skattefund, bestående af mere end 2400 mønter nedlagt i slutningen af 1250'erne. Det er det ældst sikkert daterede fund af en trefodet malmgryde i Danmark, og det indeholder – helt usædvanligt for perioden – en række sølvsmykker. Det faktum, at det blev fundet under en kontrolleret arkæologisk udgravning, tillod at gøre detaljerede iagttagelser af, hvorledes mønterne var blevet pakket ned i læderpunge og stofposer, inden de blev lagt i gryden. Det kunne påvises, at ejeren havde sorteret mønterne i nye, gyldige mønter og gamle, ugyldige mønter, som han sandsynligvis gemte for metalværdien. Han havde i alt fald sorteret de gamle mønter, således at en bestemt type af bedre metalkvalitet var skilt ud fra de øvrige og lagt for sig (Tornbjerg 1999; 2000; Moesgaard 2000; Pedersen 2002).

Men udgravningen bragte ligeledes sin høst af enkeltfundne mønter. Prøvegravningen, selve udgravningen samt detektorafsøgninger under og efter udgravningen gav i alt 29 mønter. En analyse af fundsituationen har vist, at seks af dem må stamme fra skatten (Moesgaard & Tornbjerg 2004, 72), så antallet af egentlige enkeltfundne mønter bliver 23. Disse mønters værdi som dateringsmateriale for bebyggelsen og nogle af genstandsfundene fra stedet er allerede blevet fremlagt (Moesgaard & Tornbjerg 2004, 72-74), så dette aspekt vil ikke blive behandlet her. I denne artikel skal et andet aspekt fremdrages, nemlig mønternes udsagnskraft som kilder til møntbrug i middelalderen (jfr. Moesgaard 2006a).

Udgravningen fandt sted på en mark umiddelbart vest og sydvest for Bjæverskov kirke (fig. 1). Det var en nødudgravning, foranlediget af Bjæverskov Menighedsråds ønske om at anlægge en parkeringsplads. Et kort udarbejdet i 1805 i forbindelse med udskiftningen af landsbyens jorder viser, at gården

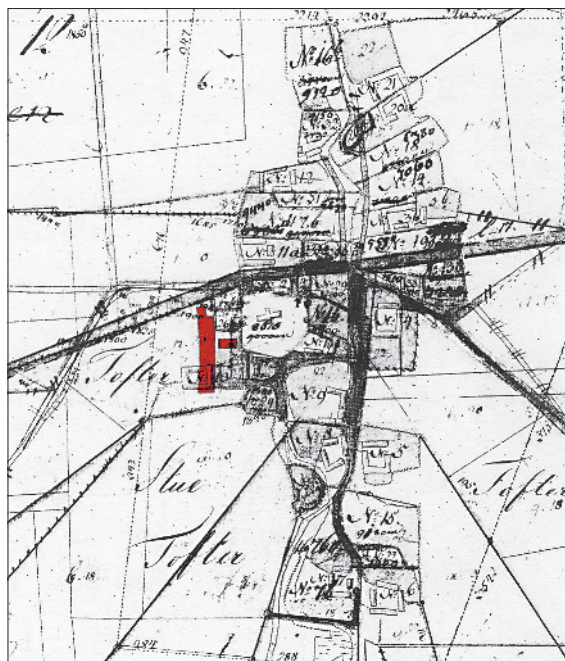

Fig. 2. Udsnit af matrikelkort fra 1805 over Bjæverskov med rød markering af udgravningsfeltet (Skovbo lokalhistoriske arkiv).

Detail of property map from 1805 of Bjæverskov with excavation area marked in red (Skovbo lokalhistoriske arkiv).

Tingbjerggård (matr. 10) dengang lå på den sydlige del af den planlagte parkeringsplads (fig. 2).

Formålet med udgravningen var at undersøge hvor langt tilbage, man kunne følge denne gård. Mod nord er den afgrænset af Ringstedvej, hvis linjeføring er gammel. Mod vest og syd gav detektorrekognosceringer på markerne uden for p-pladsens område ingen resultater, hvilket tyder på, at gårdens vestlige og sydlige afgrænsning befandt sig ikke langt fra udgravningsfeltets grænser. Mod øst kan man forestille sig, at gården er gået op til kirkegårdsmuren (fig. 3). Det er dog usikkert, hvornår denne er opført, og om kirkegården oprindeligt har været noget mindre, således at en del af gårdens område faktisk ligger under den nuværende kirkegård. Gårdens formodede udstrækning var på cirka 100 x 200 m.

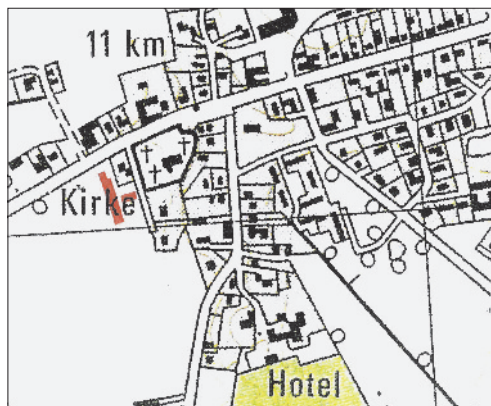

Fig. 3. Moderne kort med udgravningsfeltet indtegnet. T.v.: Placering i landsbyen. T.h.: Placering på matrikelkort med angivelse af husets beliggenhed og gryden med skattefundet fra midten af 1200-tallet.

Modern map with the excavation area drawn in. Left: Position in the village. Right: Placing on the property map indicating the position of the house and the pot with the hoard find from the mid-1200s.

Ved den forudgående prøvegravning åbnedes to nord-syd gående søgegrøfter. Den ene på ca. 2 x 100 m lå i feltets vestlige udkant, den anden på ca. 2 x 70 m midt i feltet. Endelig var der en øst-vest gående grøft på ca. 2 x 25 m. Som sædvane er ved nødudgravninger, blev kun de arealer, der var direkte berørt af jordarbejderne, undersøgt ved selve udgravningen. Det drejer sig om et omtrent nord-syd gående felt på ca. 15 x 90 m i den vestlige halvdel af området samt et mindre felt på ca. 10 x 20 m øst for hovedfeltet midt på området, samt om en øst-vest gående prøvegrøft på 2 x 16 m i feltets sydlige udkant (fig. 3 t.h.). Det vil sige, at kun omkring en tiendedel af gårdens formodede udstrækning er undersøgt.

Resultatet af udgravningen blev en række huse fra jernalderen (og måske bronzealderen) samt nogle løsfund fra vikingetiden. Det, der interesserer os her, er imidlertid middelaldergården. Den vestlige del af gårdens hovedhus blev udgravet i den sydlige del af området (fig. 3 t.h. & fig. 4). Der blev påvist 5 faser, der dækker perioden fra engang i 1100-tallet til cirka 1400. Af den ældste fase påvistes en fundamentsgrøft med kridtstenstumper, de øvrige huse gav sig til kende ved nedgravede stolper. Huset var i de tre første faser usædvanligt bredt,

omkring 7,5 m, mens dets to sidste faser udviste en mere almindelig bredde på cirka 5 m. Da huset ikke blev fuldstændigt udgravet, vides det ikke, hvor langt det var. Omkring huset, nogle meter til alle sider, fandtes et rigt kulturlag, der må svare til husets brugsperiode. Nord for hovedhuset fandtes spor efter en række middelalderlige større og mindre bygninger, der sandsynligvis har udgjort udhuse omkring en gårdsplads. Hovedhusets dimensioner og fundenes karakter – stigsøjler, våben, skedebe-slag, pilespidser, glaserede gulvfliser og ikke mindst møntskatten – tyder på, at vi – i alt fald i den tidlige periode – har at gøre med en stormandsgård. I de senere faser (1300-1400-tallet) skiller hverken husets dimensioner eller byggemåde eller fundmaterialet sig ud fra andre landbebyggelser på egnen, og vi må formode, at gården er blevet til en almindelig bondegård. Efter 1400 kan ingen bebyggelse påvises, men det betyder ikke nødvendigvis, at der ikke har været nogen. På den tid gik man nemlig bort fra jordgravede stolper – der let kan identificeres arkæologisk – over til en konstruktion på syldsten, der let forsvinder ved senere pløjning og bevidst fjernelse af stenene til anden brug, eller fordi de generer landbrugsdriften (Tornbjerg 2000).

Fig. 4. Udgravningsfelt med spor af væggrøft fra hus (foto Køge Museum).

Excavation area with traces of wall trench from house (photo Køge Museum).

De enkeltfundne mønter fra Bjæverskov

Udgravningen frembragte som nævnt ovenfor 23 enkeltfundne mønter (jfr. katalog s. 210 f.). Analysen på de følgende sider vil koncentrere sig om mønternes individuelle fundkontekst. 13 ud af de 23 mønter er fundne i primær arkæologisk kontekst (kat. 1-13 & fig. 5). Denne andel (57 %) er meget høj – ofte er den på udgravninger nede på 20-25 % (Moesgaard 1998). Herudover er tre mønter opsamlet i søgegrøften under den indledende prøvegravning, hvor det i sagens natur ikke var muligt at dokumentere den primære kontekst. Deres fundposition er dog indmålt (kat. 14-16). Syv mønter er fundet i muldlaget, heraf de 6 af detektoramatører. De er fundet under og især efter udgravningen og er ikke blevet indmålt. Under udgravningen var jorden blevet kraftigt omrodet, så præcis indmåling af disse fund ville alligevel ikke afspejle noget om fortidens forhold (kat. 17-23).

Tre eller fire mønter stammer fra grube 304 nogle meter nordvest for hovedhusets gav (kat. 1-4). Gruben er fremkommet ved, at man har gravet ler til lerklining. Efterfølgende er gruben blevet brugt til affald. Opfyldningen er foregået over et stykke tid (Moesgaard & Tornbjerg 2004, 74). Tre af mønterne

er Valdemar IIs såkaldte rigstype, der cirkulerede i Danmark vest for Øresund. Typen blev indført i 1234 og præget indtil 1241 men forblev i omløb indtil ca. 1260 (Grinder-Hansen 1997, 131 f.). Det er en meget homogen møntsammensætning og giver en datering af grubens brugsperiode. Disse mønter er sandsynligvis blevet tabt, muligvis inde i huset. De er så ikke genfundet og er endt i gruben sammen med andet affald fra huset.

Den sidste mønt dateres forsigtigt af Keld Grinder-Hansen til slutningen af 1270'erne eller begyndelsen 1280'erne (Grinder-Hansen 2000, 140; jfr. DMS nr. 95). Den er fundet under muldafrømningen lige over gruben. Den stammer muligvis fra grubens øverste lag og må i så fald angive sluttidspunktet for grubens brug. Alternativt er den et tilfældigt tab efter grubens brugsperiode.

En mønt er fra et stolpehul et stykke nord for huset (kat. 5). Mønter i stolpehuller kan være bevidste nedlæggelser som votivgave i forbindelse med opførelsen af en bygning. Dette hul kan imidlertid ikke med sikkerhed knyttes til nogen bygning eller hegn. Man må derfor formode, at denne mønt er tabt tilfældigt under gravningen af hullet eller måske befandt sig i jorden, der blev brugt til at kaste hullet til med.

Otte mønter stammer fra lagdelte kulturlag, der svarer til aflejringer fra en vis fase af bebyggelsens brug (kat. 6-13, jfr. Moesgaard & Tornbjerg 2004, 74). Tre lå forholdsvis samlet 5-10 cm oven over grube 383 (grubens top: niv. 192; kat. 6: niv. 188; kat. 8: niv. 185; kat. 9: niv. 183). Det ville være fristende at sætte dem i forbindelse med gruben, men de er imidlertid meget spredte i tid: to fra o. 1260 (kat. 6 og 8) og en fra 1330'erne (kat. 9). Disse tre mønter har ikke kunnet være brugt samtidigt – periodiske obligatoriske ombytninger af gamle mønter mod nye medførte, at mønternes omløbstid var kort (Grinder-Hansen 1997). I hvert fald den sidste af de tre her behandlede mønter har sandsynligvis ikke noget med gruben at gøre – det er da også den, der ligger øverst i laget (dog kun et par cm over de øvrige). Den må være et tilfældigt tab under dagligdagens møntbrug, ligesom de øvrige mønter fra kulturlagene sandsynligvis er det.

Kulturlaget ligger mellem niv. 162 og ca. 210. Mønternes niveau varierer, som det ses i tabel 1, mellem niv. 162 og 192. Det ses, som man ville forvente, at de ældste mønter ligger dybest og de yngste øverst. Dette til trods for, at mønterne kunne have været flyttet rundt ved opgravning til de mange stolpehuller – vi har i dette tilfælde været heldige med, at det ikke er sket. Billedet er meget klart, men bygger kun på få eksemplarer. Det er et stærkt indicium for rigtigheden af antagelsen, at mønterne er endt i jorden som følge af tilfældige tab i tidens løb.

Spredningen af de 16 indmålte mønter (kat. 1-16; fig. 5) er meget karakteristisk. Kun én ligger et stykke fra hovedhuset (kat. 5). Alle de øvrige ligger enten inde i huset eller meget tæt nord og vest herfor. Selvom man selvfølgelig ikke kan være sikker på, at hver enkelt mønt blev fundet nøjagtigt, hvor den blev tabt – faktisk har vi jo set, at i hvert fald de tre eller fire mønter (kat. 1-4) sandsynligvis er blevet flyttet med affald hen i grube 304 – er spredningen alligevel et klart indicium for, at møntbrug – og -tab – hovedsagligt fandt sted omkring hovedhuset og ikke andre steder på gården (i hvert fald de udgravede dele heraf).

Fig. 5. Udsnit af udgravningsfeltet med fundsteder for indmålte enkeltfundne mønter samt gryden med møntskatten, x15. Mønt fra stolpehul: x94. Mønter fra grube 304: x89, x91, x97 og måske x98. Kulturlaget er angivet med gråt, jfr. tabel 1. Mønterne x4, x6 og x7 er dog ikke afsat på udgravningsplanen, da de blev fundet i søgegrøften øst for udgravningsfeltet. x6 og x7 blev fundet inden for huset formodede østlige forlængelse, x4 lidt nord herfor. 1100-tals-huset med fundamentsgrøft indtegnet. De senere huse lå nogenlunde samme sted. (Udarbejdet af Maja Schultz).

Detail of the excavation area with find-spots for registered single-coin finds and the hoard, x15. x94: coin from post-hole. Coins from pit 304: x89, x91, x97 and possibly x98. The culture layer is marked in grey, cf. table 1. However, the coins x4, x6 og x7 are not marked on the excavation plan, since they were found in the sondage trench east of the excavation area. Coins x6 og x7 were found inside the presumed eastern extension of the house; x4 was found a little farther north. The 12th-century house with foundation trench has been drawn in. The later houses were in more or less the same place. (Drawn up by Maja Schultz).

Tabel 1. Mønterne fra kulturlaget. Indmålt niveau.

The coins from the culture layer. Registered level.

KAT.	X-NR.	NIVEAU	DATERING
13	x088	niv. 192	udateret
6	x092	niv. 188	ca. 1259
8	x096	niv. 185	1260'erne
7	x093	niv. 184	1260'erne
9	x080	niv. 183	1330'erne
12	x090	niv. 162	13/1400-tal
10	x087	ej indmålt	ca. 1355-
11	x014	ej indmålt (øverst i laget)	1400-tal

Den kronologiske fordeling af mønterne fremgår af tabel 2. For at kunne fortolke denne kronologiske spredning, skal man sammenligne den med den normale kronologiske spredning blandt enkeltfundne mønter i Danmark, der angiver den underliggende monetære trend. Peter Carelli og Bjørn Poulsen har samlet en del tal fra forskellige fundsteder, der gør det muligt at følge den overordnede udvikling middelalderen igennem (Carelli 2001, 192-201, fig. 16, 18, 20, 22, 24; Poulsen 1979, 284; 2006). Heraf fremgår det, at mønter fra 1100-tallet i det hele taget er sjældne som enkeltfund. Dette gælder i byen og i endnu højere grad på landet, således som Gitte Tarnow Ingvardsons undersøgelse af fundene på Roskilde-egnen viser. Roskildes nærhed kan dog have drænet handelen mod denne by (Ingvardson 2008; 2010). Der er f.eks. nogle, om end ikke mange, mønter før 1234 i Tårnby på Amager (Jensen 2006). 1100-talsmønternes fravær i Bjæverskov svarer således til normalsituationen, selvom udgravningen har godtgjort, at gården var i brug allerede på dette tidspunkt. Dette billede bekræftes andetsteds, f. eks. i Nørholm ved Limfjorden, hvor Thomas Poulsen ud fra de rige genstandsfund har påvist aktivitet i 1100-tallet, selvom der ingen møntfund er fra denne periode – og det til trods for, at Nørholm er en af landets fundrigeste detektorpladser (Poulsen 2008). I Bjæverskov (som i Nørholm) går antallet af fund kraftigt op i midten af 1200-tallet og holder sig højt

Tabel 2. Kronologisk fordeling af de 23 enkeltfundne mønter.

Chronological distribution of the 23 single-coin finds.

PERIODE	ANTAL	I %	KATALOGNUMRE
1234-1241	5	22%	1, 2, 3, 14, 15
1250'erne	1	4%	6
1260'erne	3	13%	5, 7, 8
1280'erne	1	4%	4
1320'erne	1	4%	18
1330'erne	5	22%	9, 17, 19, 20, 21
1340-60	2	9%	16, 22
ca.1355-	1	4%	10
1400-tallet	1	4%	11
usikker datering	3	13%	12, 13, 23
i alt	23	100%	

i starten af 1300-tallet. Også her følger Bjæverskov den generelle overordnede trend. Møntbrugen på landet synes således først rigtigt at være slået igennem i 1200-tallet.

Derimod holder møntfundene sig normalt på et forholdsvist højt niveau i 1400-tallet – der er især mange fund af Erik af Pommerns kobbersterlinge, men også en del korshvide fra lidt senere i århundredet. I Bjæverskov er der stort set ingen 1400-tals mønter. Der er heller ikke nogen senere mønter. Dette fravær er svært at forklare, da gården var i brug helt op til udskiftningen omkring år 1800. Måske lå gårdens hovedhus efter cirka 1400 et andet sted inden for området, der ikke er blevet undersøgt? På kortet fra 1805 ligger gården dog tæt på den udgravede middelaldergård. Det er klart, at de arkæologiske lag, der svarer til disse århundreder, er blevet ødelagt af pløjning, idet stedet er blevet dyrket de sidste to hundrede år. Men så burde mønterne have ligget i pløjelaget og være dukket op under detektorafsøgningerne. Da prøvegnavningen fandt sted, var marken en stubmark, der ikke kunne detektorrekognosceres, men efter selve udgravningen har rekognosceringerne været intensive vest og syd for den nuværende parkeringsplads. Derved fandtes en del genstande fra

nyere tid: stumper af knive, spænder og fingerbøl, men ingen mønter. Der blev også fundet keramik fra nyere tid. Det tyder på, at affaldet også i nyere tid forblev på selve gården. Hypotesen om, at der i senmiddelalderen og nyere tid skulle være sket en ændring i behandlingen af affaldet – heriblandt eventuelt tabte mønter – således at det blev kørt ud på marken som gødning (se nedenfor), kan derfor ikke påvises på det nuværende grundlag. Meget tyder således på, at fraværet af mønter efter cirka 1400 er reelt og må afspejle en nedgang i møntbru- gen på gården i Bjæverskov.

For det fundrige århundrede fra midten af 1200-tallet til midten af 1300-tallet har Keld Grin- der-Hansen sammenstillet fundene for hele landet årti for årti (Grinder-Hansen 2000, 182-210). Heraf fremgår, at antallet lige så langsomt stiger årti for årti indtil ca. 1320. I 1320'erne og 1330'erne stiger an- tallet eksplosivt. Stigningen skyldes sikkert delvist, at mønterne blev dårligere og dårligere – hvor de i starten af perioden holdt næsten 20 % sølv, var de i slutningen af perioden rene kobbermønter. Det er velkendt, at man oftere benytter småmønter og derfor lettere taber dem. Desuden bruger man min- dre tid på at lede efter dem. Det meget store tal for 1320'erne og 1330'erne kan muligvis forklares ved, at udmøntningen i det store hele ophørte i 1330'erne. Man kan så forestille sig, at mønterne er forblevet i omløb. Rent faktisk har man ved en række ud- gravninger i Horsens, Randers, Ribe og Øm kloster påvist mønter fra 1330'erne i lag helt op til omkring år 1400 (Mikkelsen 2002, 63-72, 77-79; Moesgaard 2002). Det ville kunne forklare det – ellers svært forståelige – ekstremt store antal enkeltfund, da længere omløbstid for en bestemt mønttype alt andet lige vil give et større antal tilfældige tab af den pågældende type og dermed flere enkeltfund.

Hvis vi sammenligner denne normalspredning med fundene fra Bjæverskov, ser man straks, at år- tierne omkring midten af 1200-tallet er kraftigt over- repræsenteret (tabel 2). En del af forklaringen kan være de fire mønter fra grube 304. Men selv hvis vi

Tabel 3. Fordeling på prægeområder af de 23 enkeltfundne mønter.

Distribution over minting areas of the 23 single-coin finds.

PRÆGESTED/OMRÅDE	ANTAL	I %	KATALOGNUMRE
Sjælland/Jylland	5	22%	1, 2, 3, 14, 15
Sjælland	9	39%	4, 6, 9, 10, 17, 18, 19, 20, 21
Jylland	2	9%	5, 8
Skåne	2	9%	7, 22
Sverige	1	4%	16
Tyskland	1	4%	11
ubestemt	3	13%	12, 13, 23
i alt	23	100%	

ser bort herfra, er der mange mønter fra perioden. Selvom man selvfølgelig skal være forsigtig med at drage alt for bastante konklusioner ud fra et så lille antal mønter, tyder noget på, at der på dette tidspunkt har været en øgning i aktiviteten på stedet. Skattefun- det tyder på, at personer fra gården i Bjæverskov har været indblandet i de borgerkrigs-lignende tilstande i slutningen af 1250'erne, hvor Roskildebispens Peder Bang sluttede sig til kong Christoffer Is fjender, der under ledelse af fyrst Jarimar af Rügen var gået i land på Sjælland. Der har måske været indkvarteret trop- per på gården i den forbindelse? Det høje aktivitetsni- veau i midten af 1200-tallet kan måske også forklares med, at det da var en stormandsgård, en værdighed noget tyder på, at den tabte senere (se ovenfor). Det må forblive gætterier.

De 23 mønters fordeling på prægesteder præsen- teres i tabel 3. Det skal her dog indledningsvist si- ges, at langt hovedparten af de danske 12/1300-tals- mønter ikke bærer prægestedets navn. Den vigtigste metode til bestemmelse af prægesteder/områder er kortlægning af den geografiske spredning af fund af en bestemt mønttype. Kortet vil i de fleste tilfælde afsløre en markant koncentration, der så tolkes som det formodede prægeområde. Keld Grinder-Han- sen har for nyligt ved hjælp af den just skitserede metode foretaget en nyvurdering af prægestederne

for de danske mønter fra perioden 1241- ca. 1340 (Grinder-Hansen 2000). Resultatet må betragtes som en arbejdshypotese, men ud over enkelte detaljspørgsmål udgør det det bedste bud, vi har på det nuværende kildegrundlag.

Fra slutningen af 1000-tallet til op i 1300-tallet var Danmark inddelt i flere uafhængige møntområder. Lidt skematisk kan man tale om tre områder: Skåne, Sjælland og Jylland (Jensen 1996; Grinder-Hansen 2000). Kun lokale mønter var gyldige, stykker fra de andre områder skulle omveksles til lokale mønter. I visse perioder synes det dog som om, Jylland og Sjælland har fungeret som ét område. Hvis vi kigger på mønterne fra Bjæverskov er langt de fleste da også fra det sjællandske eller det fælles jysk-sjællandske område: 14 ud af 20 bestemmelige mønter (70%). Dette tal svarer ganske godt til det generelle indtryk af situationen på den sjællandske øgruppe, som Keld Grinder-Hansen er kommet frem til ved at se på samtlige kendte fund herfra (Grinder-Hansen 2000, 196 f.). Der er to mønter fra Skåne og to fra Jylland – også disse tal ligger inden for det forventelige. De sidste to er fra hhv. Sverige og Meklenborg. Førstnævnte passer til den periode i midten af 1300-tallet, da det danske møntvæsen brød sammen, og udenlandske mønter begyndte at spille en større rolle i møntomløbet i Danmark, sidstnævnte er af den uhyre almindelige oksehovedbrakteat-type, der florerede i 1400-tallet, skønt det danske møntvæsen var blevet genetableret på det tidspunkt (se bl.a. Sæther 1965; Jensen 1972; 1980). Alt i alt passer møntfundene fra Bjæverskov godt ind i det generelle billede af møntomløbet i Danmark i 12/1300-tallet.

Konkluderende kan man sige, at mønterne fra Bjæverskov i det store hele er et udsnit af de mønter, der var i almindelig brug på Sjælland i middelalderen til og med 1300-tallet. Det gælder både fordelingen på møntsteder og den kronologiske fordeling, dog med udtagelse af en overrepræsentation af mønter fra midten af 1200-tallet, der muligvis hænger sammen med de formodede voldsomme

begivenheder på stedet i slutningen af 1250'erne. 23 mønter fra en enkelt gård, der ikke engang er fuldstændigt udgravet, må siges at være et betragteligt tal, der tyder på, at der har været aktiv møntbrug på stedet. Skyldes det gårdens status som stormandsgård? Ikke kun, da brugen også fortsatte, om end i mindre omfang, i den senere, mere ydmyge periode. Spredningen af mønterne omkring hovedhuset tyder på, at møntbrugen meget naturligt hovedsagligt fandt sted i dette område.

De ganske få stykker fra 1400-tallet og det totale fravær af senere mønter i Bjæverskov er svær at forklare, da fund andetsteds fra tyder på, at møntbrugen på landet fortsatte. Eneste – ikke særligt tilfredsstillende – forklaring kunne være, at de som antydnet ovenfor ikke er blevet fundet, da udgravningen koncentrerede sig om de tidligere faser. Men så burde de, som diskuteret ovenfor, være dukket op ved detektorafsøgningerne.

Møntbrug på landet i middelalderen

Tidligere troede historikerne ikke, at middelalderens landbefolkning benyttede mønter til hverdag. Imidlertid er de senere årtiers mængder af detektorfund ved at røkke ved den opfattelse (Poulsen 1985; Moesgaard 2004a; 2005a; 2005b; 2006a; jfr. Gissel 1982). Instinktivt har man ofte haft tendens til at tolke fund af mange mønter fra en landlig bebyggelse som tegn på tilstedeværelsen af en lokal markedsplads (se f.eks. Petersen 2003, 142; Kroppedal 2004, 67). Imidlertid findes der, i hvert fald i nogle dele af landet, mønter ved stort set alle landsbyer. Nogle gange drejer det sig om enkelte mønter, andre gange flere snese eller op mod 100, alt afhængigt af lokale forhold – og hvor ofte der gås med detektor. For eksempel er der mønter ved mange landsbyer på Kalundborg-egnen, Bjerge ved Svallerup, Raklev... Langs Limfjorden er det også mange lokaliteter med mange middelaldermønter: Nørholm, Melleholm, Sønderholm, Frejlev, Oksholm, Øland, Nørre-Tran-

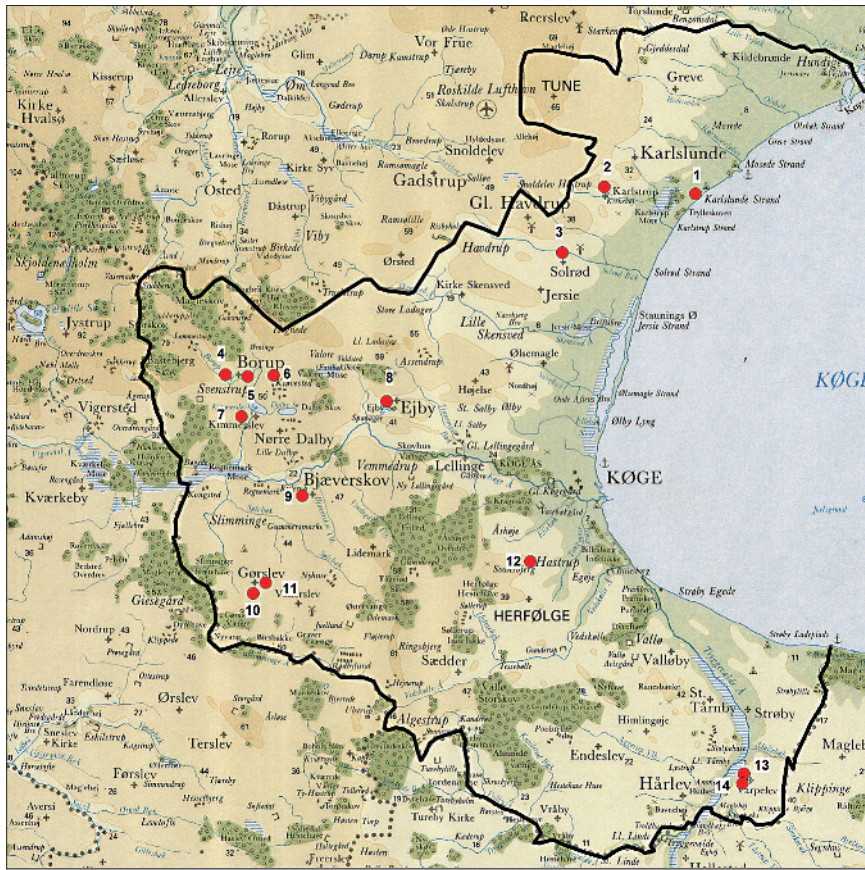

Fig. 6. Kort over Køge Museums ansvarsområde inden kommunalreformen i 2007. Udgravninger af landbebyggelser og stormandsgårde på Køge-egnen er indtegnet: 1 Aktiestykket, 2 Karlstrup Voldsted, 3 Solvadgård, 4 Borup Kirke, 5 Borup Vandmølle, 6 Kløvested, 7 Kimmerslev, 8 Ejby, 9 Bjæverskov, 10 Tjørnehøj, 11 Gørslev, 12 Klemmestrup, 13 Varpelev og 14 Lillevangsgården. (Kortgrundlag: Hovedstadsregionen, Naturgeografisk oversigtskort. Udarbejdet af Maja Schultz).

Map of the area for which Køge Museum was responsible before the municipal reform of 2007. Excavations of rural settlements and magnates' farms in the Køge area are marked: 1 Aktiestykket, 2 Karlstrup Voldsted, 3 Solvadgård, 4 Borup Church, 5 Borup Vandmølle, 6 Kløvested, 7 Kimmerslev, 8 Ejby, 9 Bjæverskov, 10 Tjørnehøj, 11 Gørslev, 12 Klemmestrup, 13 Varpelev, and 14 Lillevangsgården. (Map basis: Metropolitan Region, Geographical survey map. Drawn up by Maja Schultz).

ders... Og da Lolland-Falsters Stiftsmuseum for en halv snes år siden iværksatte en detektorkampagne på markerne tæt ved de eksisterende middelalderlandsbyer, dukkede der faktisk på ganske kort tid mønter op alle steder: Majbølle, Gloslunde, Kappel, Gurreby, Utterslev, Fuglse, Landet, Halsted, Vesterborg, Vindeby... (Moesgaard 2005a; 2005b; Poulsen

2008). Og listen kunne fortsættes. Man får faktisk let det indtryk, at vi indtil nu kun har set toppen af isbjerget, og at det blot er et spørgsmål om tid, før dygtige detektorbrugere kan tegne et landkort med fund af middelaldermønter i hver en landsby.

En af forfatterne til denne artikel har på den baggrund slået til lyd for, at tolkningen af fundene

Tabel 4. Udvalgte udgravninger i Køge Museums arkæologiske ansvarsområde.

Selected excavations in the Køge Museum's area of archaeological responsibility.

STED	STATUS	DATERING	STØRRELSE	DETEKTOR	KULTURLAG	ANTAL MØNTER, MID.ALD.	KØM J.NR.	FP
1. Aktiestykket	Landingsplads	1250-1420	100 m ²	Ja	Ja	67	1085	Se Moesgaard 2007
2. Karlstrup	Stormandsgård/ Voldsted	1200-1400	1400 m ²	Nej	Ja	3	653	3698, 4327
3. Solvadgård	Bondegård	1100-1400	1200 m ²	Ja	Ja	1	1011	5131
4. Borup, ved Kirken	Bondegård	1200-1980	300 m ²	Nej	Nej	0	1617	-
5. Borup Vandmølle	Vandmølle	1100-1760	500 m ²	Ja	Ja	3	1506	5133
6. Kløvested	Bondegård	1000-1800	4000 m ²	Ja	Nej	0	2144	-
7. Kimmerslev	Bondegård	1100-1400	1950 m ²	Ja	Nej	0	1562	-
8. Ejby	Bondegård	1100-1300	130 m ²	Nej	Nej	0	1676	-
9. Bjæverskov	Stormandsgård, så bondegård	1100-1800	1500 m ²	Ja	Ja	23	2121	6753
10. Tjørnehøj	Bondegård	1100-1400	132 m ²	Nej	Nej	0	1568	-
11. Gørslev	Tæt ved stormandsgård	1000-1700	900 m ²	Ja	Ja	2	2174	7576
12. Klemmestrup	Bondegård	1200-1800	2300 m ²	Ja	Nej	0	1209	-
13. Varpelev	Stormandsgård	1100-1400	800 m ²	Nej	Ja	4	1603	1865
14. Lillevangsgården	Bondegård	1100-1400	1050 m ²	Nej	Nej	0	1515	-

som tegn på generelt udbredt møntbrug er mere sandsynlig end markedspladstolkningen (Moesgaard 2004a; 2005a; 2005b). Nogle steder, såsom Nørholm sogn i Himmerland, er der imidlertid ekstremt mange mønter, nemlig over 1000. Skyldes det, at denne plads er noget specielt – markedsplads i forbindelse med et stort sildefiskeri, således som Thomas Poulsens undersøgelse antyder? Eller er det blot en afspejling af, at pladsen er afsøgt meget mere grundigt end andre pladser? Den har tiltrukket adskillige detektorbrugere over mange år i træk (Poulsen 2008). Til sammenligning fandt tre detektorbrugere i 1982 og 1999 ikke mindre end 132 mønter (heraf 83 fra middelalderen) tæt ved Holbæk (Sjælland) på en mark tilhørende godset Eriksholm, der kunne sættes i sammenhæng med ødelandsbyen Vinderup, der var blevet opgivet i starten af

1600-tallet. Det var resultatet af kun 3 ikke særligt intensive søgekampagner, så der ligger sikkert langt flere mønter tilbage i jorden også i denne landsby (Moesgaard 2005a). Det antyder potentialet i fortsatte detektorafsøgninger, samt hvor mangelfuldt vort billede af den egentlige fundsituation stadig er på nuværende tidspunkt.

Ved første øjekast følger Bjæverskov sig smukt til rækken af eksempler på møntfund, der tyder på møntbrug blandt bønder på landet. Situationen er måske imidlertid ikke helt så enkel. Som vi så ovenfor, var møntbrugen især intensiv i den periode, hvor gården havde en høj social stilling, hvorimod fundmængden sank, da gården mistede sin status. Et blik på andre møntfund i Køge Museums arkæologiske ansvarsområde kan måske hjælpe med til at nuancere diskussionen (fig. 6).

I tabel 4 præsenteres en række udgravninger af landbebyggelser på Køge-egnen. Det skal bemærkes, at flere af gravningerne er gennemført, før brugen af metaldetektor blev almindelig. Flere forskellige parametre er angivet, såsom en tolkning af bebyggelses status (stormandsgård, bondegård...), dateringsramme, undersøgelsens omfang, om der blev benyttet detektor eller ej, og om der er bevaret kulturlag under pløjelaget eller ej. Alle disse parametre kan så sammenholdes med antallet af møntfund med henblik på at afveje, hvilke faktorer der er afgørende for antallet af mønter på en landbebyggelse.

Det viser sig, at brugen af detektor ikke i sig selv er tilstrækkelig til at sikre møntfund. På de almindelige bondegårde i Klemmestrup og Kløvested er der trods intensiv brug af detektor under udgravningen ikke fundet mønter. Derimod er der på stormandsgårdene i Varpelev og Karlstrup fundet mønter uden brug af detektor. I det hele taget ser bebyggelses status ud til at være afgørende – på alle stormandsgårdene er der fundet mønter, men kun på én almindelig gård, nemlig Solvadgård. Også på en anden stormandsgård, Smerup Voldsted på Stevns (uden for Køge Museums ansvarsområde), blev der mellem 1963 og 1975 fundet ikke færre end 37 middelaldermønter.² Dog overgår landingspladsen ved Aktiestykket langt alle de øvrige fundsteder i antal fund. Her har der sandsynligvis fundet handel sted, hvilket forklarer de mange tab af mønter. Fundene fra Borup Vandmølle viser, at der, ikke overraskende, også er brug af mønter ved vandmøller.

Tilstedeværelse af bevarede kulturlag synes at være en meget vigtig faktor i denne sammenhæng. På alle pladser med kulturlag undtagen Klemmestrup er der fundet mønter. Ingen af pladserne uden kulturlag har leveret møntfund. På sidstnævnte pladser er kun grøfter, stolpehuller og gruber bevaret. Kulturlaget er pløjet op for meget lang tid siden, men trods intensiv brug af detektor i pløjelaget, er der altså ikke fundet mønter. Man kan spørge, hvor længe en lille middelaldermønt overhovedet kan overleve i muldlaget? Der går sikkert mønter til i pløjelaget, men dog ikke

mere end at flittige metaldetektor-entusiaster landet over finder mønter på pløjemarken.

Et stort afsøgt areal giver heller ikke i sig selv nogen garanti for møntfund. To af de udgravede pladser, Kløvested og Klemmestrup, er, som det fremgår af tabel 4, arealmæssigt langt de største udgravninger, men de er uden møntfund (og i øvrigt også uden kulturlag). På Kløvestedlokaliteten er der fundet enkelte metalgenstande med metaldetektor. Klemmestrup-udgravningen omfatter hele gårdtomten fra en af de tre gårde, som lå i landsbyen i 1795, den ene gård var dog nedbrændt på det tidspunkt. Udgravningen er betydningsfuld, da der her både er udgravet beboelseshus, hvor man kunne forvente møntfund, og de forskellige økonomibygninger samt endelig også en del af det omgivende miljø med de mange grøfter, gruber og stolpehuller.

Med forbehold for det begrænsede empiriske grundlag, må resultatet af denne lille undersøgelse således blive, at der findes mønter på stormandsgårde, men stort set ikke på bøndergårde. Desuden ses det, at ikke-oppløjede kulturlag giver markant bedre bevaringsbetingelser for mønter end de genopløjede muldlag.

Vi står således tilsyneladende med et paradoks. Udgravningsresultaterne fra Køge-egnen tyder på, at der ikke har været mange mønter på almindelige bondegårde. På den anden side finder dygtige amatørarkæologer med deres metaldetektor på marker rundt om i landet rigtig mange mønter i rurale kontekster. Ofte kan fundene sættes i forbindelse med en nedlagt landsby, så som Legerup (Gevninge sogn) og Vinderup (Ågerup sogn) mellem Holbæk og Roskilde, eller de findes i umiddelbar tilknytning til en stadigt eksisterende landsby som på Lolland (Moesgaard 2005a). Disse møntfunds tilknytning til bondemiljøet synes således sikker. Måske skyldes det, at de i tabel 4 nævnte udgravninger har koncentreret sig om bygningerne, og at møntbrugen i virkeligheden fandt sted andre steder i landsbyen? Man skal således søge disse andre steder. Det stemmer dog ikke overens med den koncentration af mønter

omkring hovedhuset, som vi så i Bjæverskov – og som nævnt ovenfor berørte f.eks. udgravningerne i Kløvested og Klemmestrup store arealer og således ikke blot området lige omkring husene. Mange af mønterne ligger, som ved de endnu eksisterende landsbyer på Lolland, nævnt ovenfor, spredt ud over et stort område på markerne rundt om landsbyen.

Dette spredningsmønster tolkes, som ofte er blevet fremført, således, at mønterne måske er endt på møddingen ved rengøring af husene og derefter er blevet spredt på markerne rundt om landsbyen med husdyrgødningen. For eksempel på Bornholm, der ellers er Danmarks ubetinget fundrigeste område, er der fundet relativt få middelaldermønter efter ca. 1100. Dette tilsyneladende paradoks skyldes, at detektorbrugerne foretrækker de fundrige pladser fra jernalder og vikingetid med guld og sølv frem for middelalderpladsernes devaluerede småmønter og andet skrot. Trods dette er der fundet op mod 200 middelaldermønter spredt ud på jernalder- og vikingetidspladserne. Den bedste forklaring på dette er, at disse pladser i middelalderen var dyrkede marker, og mønterne er endt der med gødningen. Mønterne må så oprindeligt være tabt hjemme på gårdene (på Bornholm findes ingen landsbyer, men et netværk af enkeltgårde) – det er i hvert fald den bedste arbejdshypotese på nuværende tidspunkt (mundtligt meddelt af Finn Ole Nielsen, Bornholms Museum). Os bekendt er der ikke i Danmark udført en systematisk analyse af fundenes spredning i et helt sogn, så vi må vende os mod udenlandske eksempler. I den sydfranske landsby Montagnac (départ. Hérault) er der blevet gennemført en storstilet totalregistrering af småfund fra middelalderen i tilknytning til systematiske markvandring. Det viste sig, at affaldet (heriblandt mønter) i 11/1200-tallet kom i affaldskuler tæt ved landsbyen, mens det fra 1300-tallet blev spredt ud på markerne som gødning (Bompaigne 1994, 23-25; jfr. Bompaigne & Feugère 1993; Bompaigne & Pilet-Lemière 1995, 88, 98-100). Det ville være fristende at trække parallellen til mønterne i affaldsgruberne i Bjæverskov i 1200-tallet (kat. 1-4, 6, 8-9) og de manglende mønter fra 1400-tal-

let og frem inde på selve gården. Men denne ene udgravning er nok trods alt et for spinkelt grundlag at bygge på – og som vi så ovenfor, er der faktisk affald fra nyere tid på selve gården i Bjæverskov – blot ikke mønter. Eksemplet fra Montagnac maner imidlertid til forsigtighed med alt for håndfaste tolkninger af den kronologiske fordeling af møntfund på et fundsted isoleret set – perioder uden møntfund betyder ikke nødvendigvis, at mønter ikke har været brugt, de kan bare være deponerede et andet sted. Det understreger nødvendigheden af, når det er muligt, at lade analysen gå ud over den enkelte udgravnings snævre grænser. Ved symposiet *Pratique de l'espace. Archéologie et histoire des territoires médiévaux* på Universitetet i Caen i februar-marts 2008 blev der også fremlagt igangværende projekter med systematiske markvandring ved L'Île-Bouchard (départ. Indre-et-Loire) og Sancerres (départ. Cher), bl.a. med henblik på at studere de fysiske rester af fortidens gødning (hhv. Anne Moreau og Nicolas Poirier, ph.d.-studerende, Tours). Ved samme symposium fremlagde Richard Jones fra Leicester overvejelser om spredningen af gødning som kulturelt fænomen. Os bekendt er disse undersøgelser endnu ikke resulteret i publikationer, og vi ved faktisk ikke om møntfund indgår, men de giver under alle omstændigheder baggrundsviden om spredning af gødning.

Også på Køge-egnen er der en del løsfundne mønter ved landsbyer rundt omkring, især ved Solrød og Himlingøje. Begge disse steder er der imidlertid også fundet middelalderlige seglstamper med adelskjold og navn på ejeren, altså en adelig tilknytning til stederne. Ved Karlstrup Strand er der ligeledes en del middelaldermønter. Her er hovedfærdselsåren mellem Køge og København, det kan måske forklare at der er fundet spredte mønter her – i 1500-tallet anlagdes her en kro, som museet er ved at udgrave.

Der kan argumenteres for to tolkninger i materialet fra Køge Museums område. Den ene er, som udgravningernes udsagn antyder, at møntbrugen hovedsagelig knyttedes til stormandsmiljøet. Adelen eller kongemagten ejede mange gårde i landsbyerne,

og på nogle var der sandsynligvis bosat en foged eller andre personer med tæt tilknytning til adel/kongemagt. Dette forhold kan i mange tilfælde belægges med skriftlige kilder. Før undersøgelsen i Bjæverskov var der imidlertid ingen kilder, der berettede om en vigtig gård i Bjæverskov – det blev først påvist ved udgravningen, og den slags tilfælde kan der vel også være flere af. Fundene af adelige seglstamper ved landsbyer med møntfund tyder i samme retning. Den anden og måske mere sandsynlige tolkning er imidlertid, at der er fund fra så mange landsbyer, at det må være tegn på almindelige bønders møntbrug. Just nævnte hypotese om, at mønterne kom ud på markerne med gødningen, kunne forklare, hvorfor der ikke var mønter i udgravningerne (gårdene), men i det rurale miljø mere bredt set. De sidste 30 års erfaringer med detektorarkæologien har vist, at fundbilledet kan ændres meget hurtigt, og de nævnte eksempler fra Lolland viser, at det også er tilfældet, når det drejer sig om mønter i rurale sammenhænge. Når det tages i betragtning, er fundmængden, -hyppigheden og -tætheden så stor, at møntbrugen også må have berørt befolkningens brede lag.

Det ville være interessant at udføre flere analyser af spredningen af mønter inden for en udgravning, ligesom den, vi i denne artikel har foretaget for Bjæverskov-udgravningen. Det ville kunne belyse de omstændigheder, mønterne var blevet benyttet under. Folkemuseet i Hillerøds udgravning i Sigerslevøster kunne være et godt sted at starte. Her er der ved udgravning af en stor del af landsbyen fundet 66 mønter (Moesgaard 2004b). Det ville ligeledes være nyttigt at få et større samlet overblik over fundene fra det rurale miljø på landsplan – både dem fra udgravninger og alle de andre. Gitte Tarnow Ingvardson har gennemført en undersøgelse af fundene fra Sjælland, dog kun til og med 1241. For Roskildeområdet har hun også møntløse fundsteder med, hvilket selvfølgelig, som vi har set, er vigtigt for at sætte møntfundene i relief (Ingvardson 2008; 2010). Ved en sådan oversigt skal man også være opmærksom på, at fund på landet ikke nødvendigvis stam-

mer fra et bonde-miljø. Ovenfor har vi jo set, at fundsteder kan have adelig tilknytning eller være landingspladser. Men der er også andre faldgruber i tolkningen af fundene. For eksempel er det møntbrug i et bymiljø, der afspejles i de over 4000 mønter fra Tårnborgheden ved Korsør (Grinder-Hansen 2000, 217-234) og i fundene fra Søborg i Nordsjælland (Grinder-Hansen 2000, 194), da begge pladser er bysamfund, der blev nedlagt allerede i middelalderen. Tilsvarende tolkes møntfund fra Ålborg, Skanderborg og Kalundborgs umiddelbare nærhed som udkørt byaffald (Grinder-Hansen 2000, 168-169, 195, 204-205). En række møntfund fra en mark i Hjulby ved Nyborg stammer i virkeligheden fra en kirketomt (Moesgaard 2006b). Der skal således foretages en grundig analyse af hvert enkelt fundsteds status (jfr. tabel 4), før man kan drage de endelige konklusioner.

På det nuværende grundlag må vi lade spørgsmålet stå åbent. Det kræver flere dybdegående undersøgelser af fundpladser at komme videre. Vi håber, debatten er åbnet med denne artikel.

Noter

1. Det skal i denne sammenhæng understreges, at det ikke kun er det moderne landsbrugs grubninger af sprøjtespor og dybdepløjning, der har ødelagt arkæologiske levn. Allerede i jernalderen blev gårdtomter straks efter rydningen opdyrket, således som ardsprene over især jyske bopladser viser. Store områder blev i middelalderen opdyrket med hjulplov. Ved landboreformerne omkring 1800 blev moser, lavninger og mange gravhøje ramt.
2. FP 2809, 2880, 3215, 3316. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1973-74, 136; 1975-76, 207.

Litteratur

- Andersen, M. 1996. Endnu en samling nyfundne seglstamper fra Roskildes middelalder. *ROMU, Årsskrift fra Roskilde Museum*, s. 35-53.
- Bompaire, M. 1994. Trouvailles isolées de monnaies médiévales et circulation monétaire. *Les dossiers de la monnaie* 5, oktober-december 1994, s. 20-25.

- Bompaire, M. & Feugère, M. 1993. Liards de la fin du XVIe siècle découverts aux environs de Montagnac (Hérault). *Bulletin de la Société française de numismatique*, s. 529-34.
- Bompaire, M. & Pilet-Lemière, J. 1995. Représentativité des trouvailles d'églises dans l'espace français : quelques exemples, premiers approches. *Trouvailles monétaires d'églises*, s. 85-112. Lausanne.
- Carelli, P. 2001. *En kapitalistisk anda*. Stockholm.
- DMS = Danmarks middelalderlige skattefund, 2 bind, København, 1992.
- Gissel, S. 1982. Payments in Money and in Kind in Late Medieval Scandinavia. *Studies in Agrarian Rents. Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1981, s. 48-57.
- Grinder-Hansen, K. 1996. 'Kobber fulgte efter sølvet, det ringere efter det bedre'. Mysteriet om Valdemar Atterdags manglende møntvæsen. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 192-205.
- 1997. Møntfornyelse (*Renovatio monetarum*) i Danmark fra år 1200 til Christopher II's død i 1332. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 130-36.
- 2000. *Kongemagtens krise*. København.
- Hbg. = Hauberg, P. 1906. *Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146-1241*. København.
- Horsnæs, H. 2010. *Crossing Boundaries*. Odense.
- Ingvardson, G. Tarnow 2008. Blandt bønder og byfolk. Møntbrug i Roskilde og omegn ca. 1000-1250. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, s. 203-218.
- 2010. *Fra vikingetogter til vendertogter – Den økonomiske udvikling i Danmark ca. 1000-1250*. Aarhus.
- Jensen, J. Steen 1972. Møntfund i danske kirkers pengeblokke. *Nordisk Numismatisk Årsskrift*, s. 71-83.
- 1980. Danish Finds of Bracteates of the so-called Mecklenburg-Scandinavian Type. *Proceedings of the International Numismatic Symposium* 1976, s. 143-148. Budapest.
- 1996. Møntfornyelse (*Renovatio monetarum*) i Danmark indtil år 1200. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 130-136.
- 2006. Mønter. I: Kristiansen, M.S. (red.). *Tårnby. Gård og landsby gennem 1000 år*, s. 358-360, 414. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
- Kroppedal, Museum for Astronomi, Nyere tid, Arkæologi, Årsberetning* 2004.
- Lagerqvist, L.O. 1970. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid*. Stockholm.
- MB = Mansfeld-Büllner, H.V. 1887. *Afbildninger af samtlige hidtil kjendte danske Mønter fra Tidsrummet 1241-1377*. København (revideret udgave ved J. C. Holm, København 1954).
- Mikkelsen, H. 2002. *Vor Frue Kloster, et benediktinernonnekloster i Randers*. Århus.
- Moesgaard, J.C. 1998. Enkeltfundne mønter – tab eller tilfældigheder. I: Moesgaard, J.C. & Nielsen, P. (red.). *Ord med mening. Festskrift til Jørgen Steen Jensen*, s. 72-75. København.
- 2000. Bjæverskovskattens mønter. *Køge Museum* 1999, s. 31-40.
- 2002. Anmeldelse af Mikkelsen 2002. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 189-91.
- 2004a. Detektorfund bringer ny viden. Bønders møntbrug i middelalderen. *Aktuel Arkæologi* nr. 6, s. 30-31.
- 2004b. Møntfund fra Sigerslevøster. *NoMus* nr. 1, s. 19-22.
- 2005a. Bønders møntbrug i middelalderen. *META*, nr. 3, s. 53-67.
- 2005b. Monnaies à la campagne au Moyen Age, marques de méthode. I: Lefort, J., Morrisson, C., Sodini, J.-P. (red.). *Les villages dans l'Empire byzantin, IVe-XVe siècle*, s. 135-148. Paris.
- 2006a. Single Finds as Evidence for Coin Circulation in the Middle Ages – Status and Perspectives. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 2000-2002, s. 228-275.
- 2006b. Kirkegulvmønter på bar mark. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 144-147.
- 2007. Møntfund fra en landingsplads ved Køge Bugt. 67 mønter fra Aktiestykket i Karlslunde fortæller Danmarkshistorie. *Køge Museum* 2007, s. 17-25.
- Moesgaard, J.C. & Tornbjerg, S.Å. 2004. Bjæverskov – igen. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 69-77.
- Pedersen, A. 2002. Skatten fra Bjæverskov nok en gang. *Køge Museum* 2001, s. 29-38.
- Petersen, P.V. 2003. *Mammutter, Moselig og Mønter*. Saks-købing.
- Poulsen, B. 1979. Møntbrug i Danmark 1100-1300. *Fortid og Nutid*, s. 281-85.
- 1985. Mønter i den senmiddelalderlige danske agrarøkonomi. Nogle bemærkninger. *Hikuin* 11, s. 227-236.
- 2006. A Monetary Contraction in Late Medieval Denmark? *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 2000-2002, s. 319-34.
- Poulsen, T. Guntzelnick 2008. Tolkning af enkeltfundne mønter – hvor meget er mange mønter? *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 151-165.
- Sæther, O. 1965. Mecklenburgske oksehodebrakteater i norske kirkefund. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, s. 173-178.
- Tornbjerg, S.Å. 1999. Bjæverskovskatten. *Køge Museum* 1998, s. 5-11.
- 2000. Skatten fra Bjæverskov. I: Hvass, S. et al. (red.). *Vor skjulte kulturarv. Arkæologi under overfladen. Festskrift til Dronning Margrethe II* 16. april 2000, s. 178-179. Det Kgl. Nordiske Oldskriftselskab & Jysk Arkæologisk Selskab, København.

Katalog over enkeltfundne mønter fra udgravningen

Tingbjerggård, Bjæverskov sogn, Bjæverskov herred,
Præstø (pre-1970) amt.
Ansvarlig: Svend Åge Tornbjerg.
Daglig leder: Tove Woller.
Stednummer 05.01.01, sb. 9.
Køge Museum journalnummer 2121.
Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet,
Fundprotokol (FP) nummer 6751-6753.

Angående mønterne fra perioden 1241-1340 benyttes Keld Grønder-Hansens nybearbejdede af mønterne mht. dateringer og møntstedstilskrivelser (Grønder-Hansen 2000). Bestemmelserne anføres som 'henført til', da de fleste mønter mangler indskrift, og henførelse og datering derfor må bygge på tolkning af møntfundsmaterialet (fundspreddingen angiver korrekt fortolket prægested, datering på skattefund angiver yngst mulige prægetidspunkt).

I. MØNTER I PRIMÆR ARKÆOLOGISK KONTEKST

NR	X-NR	FP-NR	ARKÆOLOGISK KONTEKST	BESTEMMELSE
<i>Anlæg 304: grube</i>				
1	x089	6753.03	Nede i fylden	Valdemar II, Hbg. 42b, 1234-41
2	x091	6753.04	Nede i fylden	Valdemar II, Hbg. 42b, 1234-41
3	x097	6753.05	Nede i fylden	Valdemar II, Hbg. 42b, 1234-41
<i>Måske samme grube</i>				
4	x098	6753.10	Muldafrømning lige over gruben	MB 240-41, henført til Roskilde, 1275/86
<i>Anlæg 162: stolpehul</i>				
5	x094	6753.09		MB 213, henført til Ribe, 1260'erne
<i>Kulturlag</i>				
6	x092	6753.06	Umiddelbart over grube 383	Christoffer I & Peder Bang, Roskilde, MB 82, ca. 1259 *
7	x093	6753.07	Umiddelbart vest for huset	MB 121, henført til Lund, 1260'erne
8	x096	6753.08	Umiddelbart over grube 383	MB 163, henført til Nørrejylland, 1260'erne
9	x080	6753.11	Umiddelbart over grube 383	MB 570, henført til Roskilde/Sakskøbing, 1330'erne
10	x087	6753.13	Inden for huset	MB 650, henført til Sjælland, efter ca. 1355 **
11	x014	6753.16	Vest for huset, i søgegrøft 1	Meklenborg, oksehovedbrakteat, 1400-tallet, jfr. Sæther 25
12	x090	6753.17	Indenfor huset	Ubestemt hulpenning, 13/1400-tal
13	x088	6753.14	Umiddelbart vest for huset	Upræget blanket? 1320/40 eller 1420/40?

* For dateringen, se Moesgaard & Tornbjerg 2004, 75.

** For henførelsen, se Grønder-Hansen 1996, 203, fig. 12.3.

II. MØNTER UDEN PRIMÆR ARKÆOLOGISK KONTEKST

NR	X-NR	FP-NR	ARKÆOLOGISK KONTEKST	BESTEMMELSE
<i>Søgegrøft 2</i>				
14	x006	6753.01	Inden for husets formodede østlige forlængelse	Valdemar II, Hbg. 42b, 1234-41
15	x007	6753.02	Inden for husets formodede østlige forlængelse	Valdemar II, Hbg. 42b, 1234-41
16	x004	6753.15	Nord for huset	Sverige, brakteat, ca. 1340/60, Lagerqvist XXIX, bogstav I?
NR	X-NR	FP-NR	ARKÆOLOGISK KONTEKST	BESTEMMELSE
<i>Detektorfund fra muldlag under og efter udgravning</i>				
17	x081	6751.01	Ikke indmålt	MB 411-13, henført til Roskilde, 1330'erne
18	x105	6752.01	Ikke indmålt	MB 422, henført til Roskilde, 1320'erne
19	x112	6752.02	Ikke indmålt	MB 562-63, henført til Roskilde, 1330'erne
20	x106	6753.12	Ikke indmålt	MB 570, variant med halvmåne i korsvinkel, henført til Roskilde/Sakskøbing, 1330'erne
21	x108	6752.03	Ikke indmålt	MB 640-41, henført til Roskilde, 1330'erne
22	x100	6752.04	Ikke indmålt	MB 654, traditionelt henført til Skåne 1332-60
23	x113	6752.05	Ikke indmålt	Ubestemt

The use of coins in the countryside during the Middle Ages

Single-coin finds from the medieval farm at Bjæverskov

The excavation of a medieval farmstead in Bjæverskov near Køge in 1999 revealed a small manor (11th-13th centuries), later turned into an ordinary farm (13th-14th centuries), which probably survived up to the turn of the 19th century. During the excavation, 23 coins were found scattered over the site. A hoard from c. 1259 was also found, but it is not dealt with here, as it has already been described elsewhere.

Almost two thirds of the single-coin finds derived from primary archaeological contexts. This is a very high figure. Three or four coins came from a pit near the main house; they had probably been thrown there along with rubbish from work done to stabilize the house. One coin was from a post-hole, but as it was an isolated one unconnected to any

larger structure, it is unlikely to have been an offering linked to the construction. It may just have been an accidental loss. The remaining coins came from the occupation layers. They were in nice chronological order with the youngest at the top, confirming the hypothesis that they were accidental losses during everyday coin use. The distribution of the coins was predominantly around the main house where coins were used. The courtyard and other buildings were almost devoid of finds.

The chronological distribution of the coins is largely in line with the general picture known from other sites in Denmark. There were no coins from the 12th century, but several from the 13th-14th centuries. The mid-13th century

was however over-represented at Bjæverskov, compared with other sites. This may be due to the status of the site as a manor at that time, which might imply more intensive coin use (see below). It may also be linked to the civil war in the late 1250s, in which the lord of the Bjæverskov manor seems to have participated. This may have meant an increase in the general activity at the site, and consequently also of coin use and loss. The lack of post-1400 coins at Bjæverskov is astonishing. Coins of the 15th century and later are usually abundant, but not in this case. Even though the post-1400 structures of the Bjæverskov farmstead had been destroyed by later ploughing, the coins ought to have been found during the detector surveys at the site. Perhaps the coins should be sought in the fields, where they may have been spread with the manure (see below). The chronological distribution of the coins is largely in line with the general picture known from other sites in Denmark. There were no coins from the 12th century, but several from the 13th-14th centuries. The mid-13th century was however over-represented at Bjæverskov, compared with other sites. This may be due to the status of the site as a manor at that time, which might imply more intensive coin use (see below).

Most of the coins were minted in Zealand, as one would expect, since Denmark was divided into several distinct currency zones from the 11th to the 14th century. A few Jutlandic, Scanian, Swedish and North German coins were also found.

In order to evaluate the coin use in the countryside during the Middle Ages, the finds from Bjæverskov were compared with the finds from 13 other rural excavations from the region of Køge. It turned out that manors generally yielded more coins than ordinary farms, also when the latter were surveyed with metal detectors over substantial surfaces. Preserved archaeological layers seem more prolific in coins than ploughed topsoil. These results are somewhat surprising, given that all over Denmark metal detectors find hundreds and hundreds of coins in the plough soil at deserted villages or around existing villages. Indeed, the picture given by the detector finds is that from the 13th century on, coins were everywhere in rural society. Perhaps the coins lost by peasants in the farmsteads were cleared up and distributed over the fields as manure? Full-scale surveys around some French villages point in this direction, and it would fit perfectly with the find pattern of medieval coins on the island of Bornholm. This would explain why no coins are found within the farms in the region of Køge.

The results presented in this article should be seen as provisional, and call for further research.

English text revised by James Manley

Jens Christian Moesgaard
Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling
Nationalmuseet,
Frederiksholms Kanal 12
DK-1220 København K
jens.christian.moesgaard@natmus.dk

Svend Åge Tornbjerg
Køge Museum
Nørregade 4
DK-4600 Køge
svend.aage.tornbjerg@koegemuseum.dk